

GLEDALIŠKI LIST

Državnega gledališča v Ljubljani

1943-44

DRAMA

16 KARL SCHÖNHERR:
Z E M L J A

KARL SCHÖNHERR:

Zemlja

IGRA IZ ŽIVLJENJA V TREH DEJANJIH

POSLOVENIL MILAN SKRBINŠEK

Inscenator: *ing. arb. Franz*

Režiser: M. SKRBINŠEK

Kostumi: *Jela Vilfanova*

Osebe:

Stari Kremen	M. Skrbinšek
Janez, njegov sin	P. Kovič
Reza, gospodinja pri Kremenovih	P. Juvanova
Katra, dekla pri Kremenovih	Kraljeva
Ledeničar z Visokega	Lipah
Petrček	* * *
Pepček	* * *
Jurček	* * *
Veliki hlapec	Gorinšek
Srednji hlapec	Drenovec
Konjski hlapec	Bratina
Pastir, imenovan hlapče	Starič
Svetarnica	Rakarjeva
Zdravnik	Košuta
Mizar	Blaž
Grobar	Plut
Kovač	Korošec

Pogrebci. Sejmarji.

GLEDALIŠKI LIST
DRŽAVNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI
1943/44 **DRAMA** Štev. 16

KARL SCHÖNHERR:

Z E M L J A

PREMIERA 11. MAJA 1944

Milan Skrbinšek:

K uprizoritvi »Zemlje«

Karel Schönherr se je na odru pojavil v času naturalizma. Kot rojen Tirolec se je oglasil v literaturi najprej z zbirko pesmi in črtic v tirolskem narečju. Kmalu nato so v dunajskem Burgtheatru uprizorili njegovo enodejanko »Rezbarji« ter se je izkazal že v tem začetnem delu kot močan dramatski talent, ki se je razvil poleg subtilnejšega Artura Schnitzlerja v enega najmočnejših in najpogostejše igranih nemških dramatikov. Dejanje v njegovih delih se razvija neprisiljeno in osebe, ki nastopajo v njih, so čudovito jasno in natančno oblikovane ter zaokrožene v enotne značaje. Že s prvimi besedami, ki jih kdo na odru spregovori, pokaže svojo individualnost ter nam med igro da jasen oris svojega značaja. Pri tem pa je vse njih dejanje in nehanje neprisiljeno; kažejo se nam brez vsiljene razlage takšne, kakršni so. Zdaj spoznamo njih dobre, zdaj njih slabe lastnosti, kakor pač potek dejanja nanese. Vrh tega ni nič idealiziranega, nič tendenčno pretiranega. Kar se godi, je po

svoji vnani obliki povsem preprosto, kakor je preprosta vnana slika življenja samega.

Tudi v »Zemlji« so v tok igre vpletene osebe s takšno prese- netljivo preprostostjo, da si je težko misliti, kako bi se moglo to, kar hoče ta trpka in obenem demonsko humorna komedija živ- ljenjskega povedati, ustvariti še preprosteje. Od osrednjega lika, trdoživega, satansko zajedljivega in obenem čustveno globokega starca Kremena pa do zasanjanega hlapčeta, ki živi v povsem svo- jem poetičnem svetu, so vse nastopajoče osebe zelo prepričevalne. Še celo zdravnika, v katerem je dal avtor, ki je bil sam zdravnik, svojemu osebnemu trpkemu občutku onemoglosti zdravniške vede proti skrivnim zakonom narave duška, je tako spretno vpleten v dogodke in v dialog, da njegov obupni, čustveni izbruh, ki mu plane iz trpkega srca, ne moti verjetnosti dejanja.

In vendar je arhitektonika njegove dramske zgradbe — umet- na. Schönherr ni oblikoval svojih dram čisto spontano kot izvor svoje samo od nature mu predpisane oblikovalne sle; zato po svoji obliki in vsebini niso nehoteni sadovi njegove čudi, temveč ga je tok literarne borbe proti življenjskemu, duhovnemu in estetskemu poplitvenju nemške naturalistične dramske tvornosti dovedel do tega, da je hotel kot ustvarjajoč dramatik dejansko pripomoči pri dviganju nemške dramatike iz naturalističnih plehkkih nižin v du- hovno plemenitejšo novoklasično smer.

Zato ga po njegovem slogu nikakor ne moremo uvrstiti med one nemške dramatike, h katerim spada na primer tudi Anzengru- ber, čigar sicer dovolj pomembno, a čisto v naturalističnem slogu zasnovano komedijo »Slaba vest« smo videli letos na našem odru, čeprav stoje v etičnem pogledu Anzengruberjeve drame na isti dvignjeni ravni kakor Schönherrjeve ter so tudi v estetskem po- gledu čiste.

Schönherrjeva prva dela so v bistvu še prikazovanje nizkih slojev iz vsakdanjega življenja. Že ta dela kažejo, da je bil zelo oster opazovalec ljudi in njih individualne čudi in da je znal biti tudi v čustvenem podajanju človeka vedno iskren in pristen. Vendar pa ga je navdajalo obenem močno hotenje, da bi oblikoval življenje v svojih delih tako, da bi tudi v zgolj odrskem pravcu bilo po svoji teatralni plastiki močno in vplivno. Zato dejanje že v njegovih prvih delih ne pogreša močne napetosti.

Zbog tega hotenja, da bi izoblikoval realno dejanje, ki se dogaja sicer v naturalističnem okolju, čimbolj odrsko vplivno, se mu je izkristalizirala čisto posebna tehnika, ki se je vedno bolj odmikala od tehnike skrajnih naturalistov ter je dala njegovim dramam čisto svojstveno obliko. — Skrajni naturalisti brez pesniškega poleta so prikazovali osebe in dogodke na odru takšne, kakor jih je kazalo v vseh vnanjih odtenkih in najsubtilnejših inačicah življenje samo. Kakor je bil njih jezik največkrat kar stenografsko natančen posnetek navadne govorice v življenju, tako je potekalo tudi dejanje takó, da se je obteževalo z vsemi tistimi naturalističnimi pritiklinami, ki so se bohotile kakor plevel med žitom. Schönherr pa je izločil tako v jeziku kakor tudi v liniji dejanja vse, kar za značilnost značajeve, okolja in idejne pomembnosti dejanja ni bilo nujno, ter je šel v oblikovanje dejanja še korak dalje, ko se je posluževal posameznih motivov, ki so se ritmično ponavljali in bili razvrščeni s pretehtano simetrijo. Tako so njegove drame dobile obliko, ki pove več kot natančen posnetek vsakdanjega življenja ter dviga predvsem duhovno pomembnost dela.

In prav v »Zemlji«, v tej trpki, z demónskim humorjem prepleteni življenjski komediji je ta tipična pomembnost najbolj izražena. Ta skrita notranja zgradba, ki nosi kakor okostje meso in kri dejanja, daje njegovim dramam tisto vplivnost, zbog katere je

Schönherr bil že v začetku na odru tako prepričevalen, kakor je še danes. Stari, a še kot dren trdni Kremen, se z močno žilavostjo oklepa življenja, ker mu ljubezen in sočutje do zemlje, do njiv, travnikov in gozdov njegovega grunta, ki bi mogli priti v slabotne, za delo nesposobne in premalo ljubeče roke sina Janeza, ki »ni kmet«, ne da umreti.

Primerna slogu dela je tudi naša uprizoritev, ki naj sicer ne kaže posebnega vnanje opazljivega, podčrtanega sloga, temveč hoče le, tako s primerno inscenacijo, kakor z igro, ki naj ustreza estetskim zakonom dela, biti podoba, ki sicer ni izrazito naturalistična, a tudi ni zasnovana v slogu, ki bi ga mogli označiti s kakšnim izmom.

Avtor v svojem hotenem odmiku od kričечега naturalizma sicer ni skop v besedah, kakor je na primer Leskovec v »Veri in neveri«, a tudi ni gostobeseden, kakor je Anzengruber v »Slabi vesti«, temveč je le v toliko jedrnat, da se je v govorici oseb izognil vsej naturalistični — navlaki. Prav tako je zasnoval prizorišče v oblikah, ki sicer kažejo vsakdanje kmečko okolje, ne pa verne slike kmečke izbe. Saj je vzdal v spodnjo steno nenavadno visoka in široka okna, skozi katera naj vidimo čimveč pokrajine, ki nam s svojo trikratno podobo, s podobo treh letnih časov — vročega poletnega dne, poznojesenskega in zgodnjepomladanskega — simbolno spremlja dejanje na odru. In sicer naj bo ta pokrajina »ostro« slikana; ostro v tem smislu, da nam kaže samo značilne in zato toliko bolj tipične oblike in barve tistega letnega časa, ki naj dogodka na odru po svojem nastrojenju pomensko spremlja.

Temu ustrezno tudi jezik ni samo odmaknjen od jezika kričече naturalističnih dram, temveč po svoji obliki tudi ni dialektičen, temveč je kmečki samo po svoji vsebini, sicer pa — literaren.

Zato bodo nastopajoče osebe v naši uprizoritvi govorile brez narečnega prizvoka.

Prav tako si bo igra vseh prizadevala tako v čustvenem kakor mimičnem in glasovnem izrazu le za tisto resničnost, ki jo imenujemo — umetnostno. Dvigniti jo hočemo v toliko iz njenega vsakdanjega zvoka, da bo idejni poudarek drame prišel do svojega polnega izraza.

Janko Moder:

Ob grobu učitelja in vodnika

Nekaj teh misli mi leži na srcu že ves čas, odkar smo zagrebli velikega jezikoslovca dr. Antona Breznika, Nisem jih bil še zapisal, ker so mi živele samo v duši, pa tudi zato ne, ker sem pričakoval toliko spominskih besed odličnejših in bolj poklicanih Slovencev, da sem zatajil svojo željo in molčal. Res, pričakoval sem večjega odmeva ob njegovi smrti. Čudovita množica pogrebcev mi je to potrjevala. V duhu sem že videl častno izjemo naših velikih mož, kateri je bilo še za življenja, še iz ust sodobnikov izrečeno priznanje in spoštovanje. Zmotil sem se. Kaj so današnji časi res tako zmedeni in nemirni, da se ne moremo niti za trenutek več poglobiti v spomine in v preteklost, ter hkrati tako surovo samoljubni, da nam je vsaka misel na soseda odveč in v breme?

Rajni dr. Breznik je bil v tem drugačen; bil je velik. Bil je tih, ponižno preprost, nevsiljiv in do skrajnosti plemenito nesamoljuben, kakor si Posavca težko mislim. Bil je poosebljena dobrota in sodim, da ga ni človeka, kateremu ne bi z vso ljubeznijo prisluhnil. Dostikrat so mu zamerili, češ da je celo v izrazito strokovnih vprašanjih preveč popustljiv in premehak. Tudi meni se je nekoč podobno zazdelo. Pa samo za trenutek. »Oboje je dobro,« mi je takrat dejal, ko sem ga vprašal za razsodbo o dveh inačicah. Pri tem pa me je tako pomenljivo pogledal, da sem se dobro zavedel, da se ne strinja z meno in z mojo inačico, da pa se tudi ne mara pregovarjati. Če

bi bil mojih misli, bi mi določno povedal, sem spoznal, a da drugače sodi, bi mi tudi ne mogel jasneje povedati.

Tako je znal vzgajati s svojo krotkostjo in dosegel je dostikrat več kakor drugi s silo. Tudi v šoli — imeli smo ga za slovenščino — je bil tak. Nikoli ni kaj dosti opominjal in prigovarjal. Ljubezni do jezika nas ni učil z besedo, temveč dejansko s svojim zgledom, kajti uro za uro si je vpričo nas nabiral gradivo za svoje jezikovne spise, ter nas hkrati seznanjal z zapletenimi slovničnimi vprašanji. Razlagal ni veliko, tudi spraševal ne, kadar pa je spregovoril, je bil praznik za vse. Tako lepih pridig o slovenstvu, slovenskem jeziku in ljubezni do naroda še nisem slišal ne prej ne poslej. Mogoče ravno zato, ker to niso bile pridige, temveč dejanski zgled njegovega življenja, s katerim mu je bila prežeta sleherna beseda. Kljub vsemu temu pa se moram izpovedati, da smo — objestna mladina — prva leta komaj še koga izmed učiteljev tako žalili s svojo nepažnjo kakor njega — zlato srce. Šele zadnja leta, ko nas je potiskalo pod vrh gimnazije, se nam je študentovsko zaničevanje in podcenjevanje vsega, kar je v kakršni že koli zvezi z učenjem ali s šolsko knjigo, pri njem spremenilo v spoštljivo občudovanje.

Breznik je bil znanstvenik, ki se je skoz in skoz vestno zavedal svoje življenjske naloge. Nikoli se ni izneveril svojemu poslanstvu. Bil je duhovnik Bogu in jeziku. Obema gospodarjema je služil enako goreče in vdano, na obeh toriščih je bil v neprenehnem živem stiku s svojim narodom. Ko bo izšlo njegovo zbrano delo, se bo šele jasno razodelo, kakšna pridnost in vsestranska razgledanost je bila potrebna, da nam je mogel dati toliko zdravega zrnja. Ni se zaklenil v svojo kamrico, tudi se ni zagrizel v eno samo vprašanje, marveč je pomagal domala v vseh jezikovnih problemih s svojim temeljitim poznavanjem vseh starih in novejših slovanskih kulturnih spomenikov. Če upoštevamo dejstvo, da je dobil še skoraj vsa področja brez potrebnih priročnikov in kompendijev, potem bomo mogli šele približno oceniti in ceniti njegova dognanja ter spoznati, kako nena-domestljiva je zdaj njegova dragocena zakladnica znanja.

Kakor je neumrljivi duši usojeno, da mora prebivati v nepopolnem telesu, tako je dano jeziku, da more živeti lep in ubran le v pomanjkljivem in nestalnem zunanjem kalupu, katerega sproti izpo-

polnjujeta pravopis in pravorečje. Rajni dr. Breznik je bil budni varuh slovenske jezikovne vnanje lepote, izrazne sposobnosti in zdravega bogastva. Odmislimo si Breznikovo delo z vseh teh področij in pokazala se nam bo značilna slovenska revščina. Ob tem se nam bo tudi razodelo, da iz nič ne more zrasti kar mahoma najpopolnejše znanstveno delo. Če pri čem, potem pri tem delu velja pregovor o kamnu do kamna. Toda vsi kamni morajo biti postavljeni smotrno in načrtno, vzdržema in neskokoma, šele potem se na osnovi živega izročila more izpopolniti in dograditi sleherna podrebnost tako vsestransko, kakor je resnično želeti. Breznikova slovnica in pravopis sta pa kljub delnim nujnim nedograjenostim in pomanjkljivostim živ dokaz silnega slovenskega hotenja, da mirno lahko gremo vstric z drugimi starejšimi in številnejšimi evropskimi narodi, ki so si mogli v dolgih stoletjih mirno in neovirano znašati svojo jezikovno zakladnico. Posebno dragocena pa so zanj znana Breznikova monografična dela, katera večidel obravnavajo vprašanja o naši nujni povezanosti z drugimi slovanskimi jeziki, ki jih je vse zgledno obvladal. Tako je svojim učencem pokazal najlepšo pot in hkrati priskrbel najboljšo osnovo za plodno delo za uzakonitev slovenske stilistike, katere ne bo treba umetno ustvarjati, saj je dosti avtohtona in zdravo navezana na sorodne jezikovne skupine.

Tudi slovensko gledališče je že samo na sebi čudovito živa priča vseh Breznikovih iskanj in prizadevanj, kajti k Brezniku so že od nekdaj držala vsa pota resnih odrskih oblikovalcev. On se je namreč najbolj praktično in uporabnostno ukvarjal z vsemi nejasnimi vprašanji v izgovarjavi. Gledališče se je zateklo k njemu po avtoritativni nasvet, hkrati pa ga je z uresničevanjem njegovih spoznanj duhovno nagrajal in spodbujalo k nadaljnjemu delu. Iz takega vzajemnega dela se je rodila sedanja oblika slovenske odrske izgovarjave, ki je resda še v marsičem nedognana, vendar pa po večini na zdravi poti. Kako živ in vnet sooblikovalec slovenskega odrskega jezika je bil dr. Breznik, se mi je najbolj razodelo komaj nekaj tednov pred njegovo smrtjo. Takrat mi je namreč potožil, kako je bil zadnja leta žalosten, ko se je vse njegovo prizadevanje za knjižno, visoko izgovarjavo podiralo in je gledališče poniževalo jezik k vsakdanjemu izgovoru, mu puščalo napačno svobodo in ga celo zavajalo po mate-

rialističnih kolesnicah, pri čemer je namerno zavrglo njegovo vzvišenost in umetnostno plemenitost. Prav takrat — bilo je pri predstavi Leskovčeve Vere in nevere — je z resničnim veseljem pozdravil zopetno prizadevanje gledališča, da se tudi glede jezika zavé svojega poslanstva ter se dvigne na mesto, ki mu gre kot osrednji narodni kulturni ustanovi.

Za lepoto sleherne stvari je potrebno njeno plemenito notranje in zunanje skladje ter ubrana uglajenost. Tudi za jezik. Kdor bi to zavračal, bi škodoval jeziku, prav tako pa bi mu škodoval, kdor bi hotel biti v svojih slovničnih pravilih pretog, preozek, presamovoljen. Jezik mora živeti, se razvijati, rasti, se izpopolnjevati, bogatiti, starati in tudi — odmirati. V tem je ravno njegovo življenje in organičnost. Besede, ki so bile še pred stoletjem žive, so se porazgubile ali pa so spremenile pomen; namesto njih je vstalo polno drugih, sodobnejših, polnejših; večna menjava in nenehno oplojevanje. Naloga in poslanstvo pravega in potrebnega praktičnega jezikoslovca je pa ravno v tem, da goji rastoče drevo, mu obrezuje divje poganjke, naravnava vejice in brste, jih opira in varuje, pri slehernem očescu pazi na novo mladiko, skrbi za cvetove in brste, ki naj ne bodo le prazni in umetni, temveč živa kal na živem drevesu.

Rajni dr. Breznik je bil tak izkušen in zrel vrtnar, hkrati pa je bil velika osebnost in čudovit Slovenec. Njegovemu spominu in njegovemu delu dolgujemo vsi skupaj, da si vsak po svoje prisvojimo njegove narodne in jezikovne ideale ter jih po svojih najboljših močeh poskušamo udelejevati povsod in v vsakem času. Le tako nam bo na zdravih osnovah počasi zrasla plodna prst nepretrgačnega kulturnega in narodnostnega izročila, iz katere bo moglo vzrasti krepko in zdravo drevo.

Herausgeber: Die Intendanz des Staatstheaters in Laibach. Vorsteher: Oton Zupančič. Schriftleiter: C. Debevec. Druck: Maks Hrovatin. — Alle in Laibach. Izdajatelj: Uprava Drž. gledališča v Ljubljani. Predstavnik: Oton Zupančič. Urednik: C. Debevec. Tiskarna Maks Hrovatin. — Vsi v Ljubljani.